JUNE-2026
VOLUME- 11, ISSUE-21

ISSN 2456-1002
(ONLINE)
Impact Factor: +1

Research Genius E-Journal

Most Reffered & Peer Reviewed
Multidisplinary E-Journal of Research

Peer Reviewed Special Issue Seminar Proceedings of
Surendranagar University, Wadhwan
PART-A
&
Regular Issue PART-B

CHIEF EDITOR
Dr. Gopal V. Vankar
Shri H.S. Shah College of Commerce, Modasa

Research
Genius E Journal
ISSN 2456-1002

Multi Disciplinary and Peer-Reviewed Research Journal in India

Chief Editor
Dr. Gopal V.Vankar
I/C Principal
Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

Chief Executive Editor
Dr. Rajeshkumar A. Shrimali
Assistant Professor
Department of Commerce
Shree H.S.Shah College Of Commerce,Modasa Dist- Arrvalli

JUNE-2026, VOLUME-11, ISSUE-21

http://www.hsccresearchejournal.org/ ISSN 2456-1002

PART-A
Peer-Reviewed Special Issue-Seminar Proceedings
for
International Conference
on
Innovations in Education Through Multidisciplinary Research
Jointly Organized by
IRed, and Surendranagar University, Wadhwan

GUEST EDITOR
Dr. Kumarpal Parmar
Associate Professor- History, and
Dean, College of Humanities and Social Science,
Surendranagar University, Wadhwan

Review Committee

Dr. Dhaval Vyas Vice-Provost and Professor (CAS), Surendranagar University, Wadhwan	**Dr. Dineshbhai P. Machhi** Principal C. & S.H. Desai Arts and L.K.L. Doshi Commerce College, Balasinor
Dr. Vishal Gupta Associate Professor & Head Department of Geography, Faculty of Arts, Siddharth University Kapilvastu, Siddharth Nagar, U.P.	**Dr. Atul Johri** Associate Professor Mahakal Institute of Technology, Rajive Gandhi Proudyogiki Vishwavidyalays, Bhopal (M.P.)
Dr. Kiran Kumar Pant Associate Professor R. H. Govt. PG College, Kashipur, Uttrakhand	**Dr. Bhawna Pant** Associate Professor Government PG College, Dwarahat S. S. J. University, Almora (Uttarakhand)
Dr. Munjal Bhimdadkar Dean, Social Science Branch, Department of History & Culture, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad	**Dr. Ketankumar Parekh** Assistant Professor Arts College Limkheda, Shree Govind Guru University
Dr. Rajeshkumar A. Chauhan Associate Professor Sheth L.H. Science College Mansa	**Dr. Vimalaben M. Chauhan** Associate Professor Nima Girls Arts College, Gozariya
Dr. Bhavika Kadikar Assistant Professor and Librarian Surendranagar University, Wadhwan	**Dr. Sanjay Joshi** I/c. Registrar, Surendranagar University, Wadhwan

JUNE-2026, **VOLUME-11, ISSUE-21**

Regular Editorial Board

Associate Editors

Dr. Ilaben D.Sagar
ASSOCIATE PROFESSOR
H.O.D
Department Of Economics
H.S.Shah College Of Commerce,
Modasa
Dist- Arrvalli

Executive Editors

Prof. Gopalbhai Vankar Assistant Professor H.O.D Department of English Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli	(LATE) **Dr. Anant Patel** ASSISTANT PROFESSOR Department Of Physical Education Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli
Prof. Kamlesh Goswami ASSISTANT PROFESSOR Department Of commerce Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli	**Dr. Dhaval P. Dave** Assistant Professor Department of Economics Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

PUBLISHED BY

http://www.hsccresearchejournal.org/

HEAD QUARTER

Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli

"Research Genius E Journal" is a Bi-Annual based Research Journal

Copy Right, JUNE- 2026, All Rights Reserved

- **No part of this publication may be reproduced or copied in any form by any means without prior written permission**
- **"Research Genius E Journal" holds the copyright to all articles contributed in this publication. In case of reprinted articles "Research Genius E Journal" holds the copyright for the selection, sequence, introduction material, summaries and other value additions**
- **The view expressed in this publication are purely personal judgments of the authors and do not reflect the view of "Research Genius E Journal" . The views expressed by external authors represent their personal views and not necessarily the views of the organizations they represent.**
- **All efforts are made to ensure that the published information is correct. "Research Genius E Journal" is not responsible for any errors caused due to oversight or otherwise.**

Editor's Column

The blast of knowledge at the universal hut due to scientific dynamics has without doubt redefined the very concept of new Era. The main set-up of education especially higher education-has become a subject of study and scrutiny for the scholars and practitioners who have a hunger desire to face change and challenges. It is because we, the creature beings, are brilliant with the faculty of option and a liberated will.

Unlike other type, we are not planned. We can make choices and use our free will to act and get our objectives. Inequities in learning opportunities, quality of educational military and level of learning success persist by gender, rural/town locality, ethnic backdrop, and socioeconomic status.

The quality of education and the aptitude to define and monitor this quality is absent in most upward countries. The means and span of education continue to be fine and curbed to past models of delivery, and the use of other channels continues to be informal and subsidiary. The increase in quantitative and qualitative demand for education is not in step by an raise in funds.

At this point in time, it is safe to situation that the split of views on the risk of change is marvelous. We, the publishers of Research Genius E Journal, are very much eager to view some aspect of these changes through academic article contributed by impressive scholar and social group. The nearby issue contains papers with decisive coming and scrutiny as well as orderly argument and reflection on various theme of language, prose, information technology, commerce and so on. We trust this will positively be helpful for the community who desire transform.

Chief-Editor

Dr. Gopal V. Vankar

PART-B

Regular Issue

Research Genius E Journal

JUNE :- 2026, VOLUME-11, ISSUE-21

INDEX

Sr.	Title	Page
	પર્યાવરણ સંરક્ષણમાં માનવીય મૂલ્યોની ભૂમિકા - Dr.Malti D .Patel	1-4
	Romantic Imagination in the Poetry of William Wordsworth - Dr. Samirkumar R. Patel	5-7
	કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણ - Dr.Urvashiben H Patel	8-11
	સનાતન સંસ્કૃતિના મુખ્ય પ્રતીકો - ડૉ.સંજયકુમાર ન.પંડ્યા	12-15
	ધોરણ-9 નાં હિન્દી વ્યાકરણનાં અધ્યાપનમાં આગમન પદ્ધતિ અને નિગમપદ્ધતિની અસરકારકતા Effectiveness of the Inductive Method and Deductive Method in Hindi Grammar for Class 9 - ડૉ. મીના હરદાસભાઈ રાઠોડ	16-23

પર્યાવરણ સંરક્ષણમાં માનવીય મૂલ્યોની ભૂમિકા

Dr.Malti D .Patel
Assistant Professor
Subject: Sociology
Shree K. R .Katara Arts College ,Shamlaji
Email ID: patelmalu82@gmail.com

*** Abstract :**

આધુનિક યુગમાં પર્યાવરણીય અસંતુલન, પ્રદૂષણ, જંગલોની કપાત, જળવાયુ પરિવર્તન અને કુદરતી સંસાધનોના અતિશય શોષણ જેવી સમસ્યાઓ માનવ સમાજ સામે ગંભીર પડકારરૂપ બની છે. આ તમામ સમસ્યાઓનું મૂળ માનવીય વિચારધારા, ભોગવાદી જીવનશૈલી અને મૂલ્યક્ષયમાં રહેલું છે. પર્યાવરણીય સંરક્ષણ માત્ર વૈજ્ઞાનિક તકનીકો કે કાયદાઓ દ્વારા પૂરતું શક્ય નથી, પરંતુ તેમાં માનવીય મૂલ્યોની મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા છે. કરુણા, જવાબદારી, સંયમ, સહઅસ્તિત્વ, નૈતિકતા અને પ્રકૃતિ પ્રત્યે આદર જેવા મૂલ્યો પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે આધારસ્તંભરૂપ છે. આ પેપરનો હેતુ પર્યાવરણીય સંરક્ષણમાં માનવીય મૂલ્યોની ભૂમિકાનું સિદ્ધાંતાત્મક અને સામાજિક દૃષ્ટિકોણથી વિશ્લેષણ કરવાનો છે. સાથે સાથે શિક્ષણ, સમાજ અને વ્યક્તિગત જીવનમાં માનવીય મૂલ્યોના વિકાસ દ્વારા ટકાઉ પર્યાવરણ કેવી રીતે શક્ય બને તે ચર્ચવામાં આવ્યું છે.

*. <u>પર્યાવરણીય સંરક્ષણમાં માનવીય મૂલ્યોની ભૂમિકા :</u>

- <u>પરિચય</u> :

પર્યાવરણ અને માનવજીવન એકબીજાથી અવિભાજ્ય રીતે જોડાયેલા છે. માનવજીવનની દરેક જરૂરિયાત—હવા, પાણી, ખોરાક, વસવાટ—પર્યાવરણ પર આધારિત છે. છતાં માનવી પોતાના સ્વાર્થ, લોભ અને ભોગવાદના કારણે પર્યાવરણનો અતિશય શોષણ કરી રહ્યો છે. પરિણામે કુદરતી આપત્તિઓ, આરોગ્ય સમસ્યાઓ અને પર્યાવરણીય સંકટો વધ્યા છે.

આ પરિસ્થિતિમાં પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે માનવીય મૂલ્યોનો વિકાસ અનિવાર્ય બની ગયો છે. માનવી જો પોતાના જીવનમાં નૈતિકતા અને જવાબદારી અપનાવે, તો જ પર્યાવરણનું રક્ષણ શક્ય બની શકે.

- પર્યાવરણીય સંરક્ષણની સંકલ્પના :

પર્યાવરણીય સંરક્ષણ એટલે કુદરતી સંસાધનોનું યોગ્ય સંરક્ષણ, સંવર્ધન અને સંતુલિત ઉપયોગ કરવો. તેમાં હવા, પાણી, જમીન, જંગલો, પ્રાણીઓ અને જૈવ વૈવિધ્યનું રક્ષણ સામેલ છે. પર્યાવરણીય સંરક્ષણનો મુખ્ય હેતુ વર્તમાન પેઢીની જરૂરિયાતો પૂરી કરતા ભવિષ્યની પેઢીના અધિકારોનું રક્ષણ કરવાનો છે.

-માનવીય મૂલ્યોની સંકલ્પના:

માનવીય મૂલ્યો એવા નૈતિક અને સામાજિક સિદ્ધાંતો છે, જે માનવ વર્તનને દિશા આપે છે. સત્ય, અહિંસા, કરુણા, સહકાર, જવાબદારી, સંયમ અને પ્રકૃતિ પ્રત્યે આદર માનવીય મૂલ્યોના મુખ્ય તત્વો છે. આ મૂલ્યો માનવીને સ્વાર્થથી ઉપર ઉઠીને સામૂહિક કલ્યાણ તરફ દોરી જાય છે.

- પર્યાવરણ અને માનવીય મૂલ્યો વચ્ચેનો સંબંધ:

પર્યાવરણ અને માનવીય મૂલ્યો વચ્ચે ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. માનવી જો પ્રકૃતિને માત્ર ઉપભોગની વસ્તુ તરીકે જુએ છે, તો પર્યાવરણનો વિનાશ અનિવાર્ય બને છે. પરંતુ જો તે પ્રકૃતિને માતા, સહજીવી અને જીવનસાથી તરીકે સ્વીકારે, તો સંરક્ષણ સ્વાભાવિક બની જાય છે.

-ર્યાવરણીય સંરક્ષણમાં અહિંસા અને કરુણાની ભૂમિકા

અહિંસા અને કરુણા ભારતીય વિચારધારાના મૂળભૂત મૂલ્યો છે. પ્રાણીઓ પર અનાવશ્યક અત્યાચાર, જંગલોની નિર્દય કપાત અને કુદરતનો વિનાશ હિંસાનું સ્વરૂપ છે. કરુણા અને અહિંસા અપનાવવાથી માનવી પર્યાવરણ પ્રત્યે સંવેદનશીલ બને છે અને સંરક્ષણ તરફ પ્રેરાય છે.

- જવાબદારી અને નૈતિકતાનું મહત્વ

પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે વ્યક્તિગત અને સામૂહિક જવાબદારી જરૂરી છે. પ્રદૂષણ ફેલાવવું, સંસાધનોનો બગાડ કરવો એ નૈતિક અપરાધ સમાન છે. નૈતિક મૂલ્યો માનવીને પોતાના કર્મોના પરિણામો વિશે સચેત કરે છે.

- સંયમ અને મર્યાદાનો મૂલ્ય

આજના ભોગવાદી સમાજમાં સંયમનું મૂલ્ય ભૂલાતું જાય છે. અતિશય વપરાશ

પર્યાવરણીય વિનાશનું મુખ્ય કારણ છે. સંયમ અને મર્યાદા માનવીને જરૂરિયાત અને લોભ વચ્ચે ભેદ કરવાનું શીખવે છે.

- સહઅસ્તિત્વની ભાવના અને પર્યાવરણ

સહઅસ્તિત્વનો અર્થ છે—માનવ, પ્રાણી અને પ્રકૃતિ વચ્ચે સુમેળપૂર્ણ સંબંધ. પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે માનવીમાં સહઅસ્તિત્વની ભાવના વિકસાવવી જરૂરી છે. આ ભાવના માનવીને અન્ય જીવસૃષ્ટિના અધિકારોનો માન રાખવા પ્રેરિત કરે છે.

- પરંપરાગત ભારતીય સંસ્કૃતિ અને પર્યાવરણીય મૂલ્યો

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં વૃક્ષ, નદી, પર્વત અને પ્રાણીઓને પૂજનીય માનવામાં આવ્યા છે. 'વસુધૈવ કુટુંબકમ્' જેવી વિચારધારા સમગ્ર ધરતીને એક પરિવાર માને છે. આ મૂલ્યો આજના પર્યાવરણ સંરક્ષણ માટે માર્ગદર્શક બની શકે છે.

-. શિક્ષણ દ્વારા માનવીય મૂલ્યોનો વિકાસ

શિક્ષણ માનવીય મૂલ્યોના વિકાસ માટે સૌથી શક્તિશાળી માધ્યમ છે. પર્યાવરણ શિક્ષણ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં જવાબદારી, સંવેદનશીલતા અને સંરક્ષણની ભાવના વિકસાવી શકાય છે.

- સમાજ અને સમુદાયની ભૂમિકા

પર્યાવરણ સંરક્ષણમાં સમાજની સામૂહિક ભાગીદારી જરૂરી છે. સામાજિક મૂલ્યો અને પરંપરાઓ પર્યાવરણમૈત્રી વર્તનને પ્રોત્સાહિત કરી શકે છે.

-આધુનિક પડકારો અને મૂલ્યક્ષય

આધુનિક જીવનશૈલીમાં મૂલ્યક્ષયના કારણે પર્યાવરણીય સમસ્યાઓ વધી રહી છે. ભોગવાદ, સ્વાર્થ અને ઉદાસીનતા માનવીય મૂલ્યોને નબળા બનાવે છે.

-. ઉપાયો અને સૂચનો :

-પર્યાવરણ શિક્ષણને મૂલ્યઆધારિત બનાવવું

- પરંપરાગત મૂલ્યોને પુનર્જીવિત કરવું

-વ્યક્તિગત જીવનમાં જવાબદારી વિકસાવવી

-સમુદાય આધારિત સંરક્ષણ પ્રવૃત્તિઓ વધારવી

-મીડિયા દ્વારા મૂલ્યજાગૃતિ ફેલાવવી

*. નિષ્કર્ષ :

પર્યાવરણીય સંરક્ષણમાં માનવીય મૂલ્યોની ભૂમિકા અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે. કાયદા અને ટેકનોલોજી પર્યાવરણ સંરક્ષણમાં સહાયક બની શકે છે, પરંતુ માનવીય મૂલ્યો વિના તે અસફળ સાબિત થાય છે. કરુણા, અહિંસા, સંયમ, જવાબદારી અને સહઅસ્તિત્વ જેવા મૂલ્યો માનવીને પર્યાવરણ સાથે સુમેળમાં જીવવાનું શીખવે છે. તેથી ટકાઉ અને સુરક્ષિત ભવિષ્ય માટે માનવીય મૂલ્યોના વિકાસ પર વિશેષ ધ્યાન આપવું અનિવાર્ય છે.

* સંદર્ભસૂચિ

1 .UNESCO. Environmental Education and Human Values.
2. Palmer, J. A. (1998). Environmental Education in the 21st Century.
Gadgil, M. & Guha, R. Ecology and Equity.
3.NCERT. Environmental Education – Gujarati Edition.
4.Government of India. Environmental Protection Act.
5.Sharma, R. A. Environmental Education.
6.યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગાંધીનગર – પર્યાવરણ શિક્ષણ
7. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રકાશન – પર્યાવરણ અને સમાજ

Romantic Imagination in the Poetry of William Wordsworth

Dr. Samirkumar R. Patel
Associate Professor,
Department of English,
Shree K.R. Katara Arts College, Shamlaji
At. Po. Ta. - Shamlaji
Dist -Aravalli (Gujarat)

Abstract

The Romantic Age marked a revolutionary shift in English literature by emphasizing emotion, imagination, and the beauty of nature over reason and classical conventions. William Wordsworth, one of the principal poets of English Romanticism, regarded imagination as the creative power that transforms ordinary experiences into profound spiritual and emotional insights. This paper explores the concept of Romantic imagination in Wordsworth's poetry with special reference to Lines Composed a Few Miles above Tintern Abbey, Ode: Intimations of Immortality, The Prelude, and I Wandered Lonely as a Cloud. The study employs a qualitative textual analysis to examine how imagination connects memory, nature, childhood, and the human mind. It concludes that Wordsworth's imagination is not merely artistic creativity but a moral and spiritual force that enables individuals to discover harmony between humanity and nature.

Keywords: Romanticism, Imagination, Nature, Memory, Childhood, William Wordsworth.

Introduction

The Romantic Movement, which flourished in the late eighteenth and early nineteenth centuries, transformed English literature by celebrating imagination, emotion, individuality, and nature. Rejecting the rationalism of the Enlightenment, Romantic poets viewed imagination as the highest faculty of the human mind. Among them, William Wordsworth occupies a unique position because he considered imagination the means through which human beings perceive the deeper truths of life.

Wordsworth's poetry demonstrates that imagination does not escape reality but enriches it. His poems reveal how ordinary natural experiences become extraordinary through the imaginative mind.

Objectives of the Study

To examine the concept of Romantic imagination in Wordsworth's poetry.

To analyse the relationship between imagination and nature.

To study the role of memory and childhood in imaginative experience.

To evaluate the significance of Romantic imagination in selected poems.

Research Methodology

The study adopts a qualitative and analytical approach based on close textual reading of selected poems and relevant critical sources on Romanticism and Wordsworth.

Romantic Imagination in *Wordsworth*

1. Imagination and Nature

Nature serves as the primary source of imaginative inspiration. In Tintern Abbey, nature becomes a spiritual guide that nourishes the poet's mind and soul.

2. Memory and Imagination

Wordsworth believed that poetry originates from "emotion recollected in tranquility." Memory transforms past experiences into creative imagination, allowing the poet to rediscover emotional truth.

3. Childhood and Imagination

Wordsworth regarded childhood as the period when imagination is strongest. In Ode: Intimations of Immortality, childhood symbolizes purity and spiritual vision.

4. Imagination as Spiritual Vision

For Wordsworth, imagination enables the poet to perceive the divine presence in nature and humanity. It unites the external world with the inner self.

Critical Analysis of *Selected Poems*

Tintern Abbey

The poem illustrates how imagination transforms ordinary landscapes into spiritual experiences.

I Wandered Lonely as a Cloud

The daffodils remain alive in the poet's imagination long after the actual experience, demonstrating the creative power of memory.

Ode: Intimations of Immortality

The poem explores the loss and recovery of imaginative vision through memory and philosophical reflection.

The Prelude

Wordsworth's autobiographical epic presents imagination as the force shaping the poet's intellectual and moral development.

Findings

Imagination is the central principle of Wordsworth's poetry.

Nature stimulates imaginative and spiritual growth.

Memory strengthens imaginative experience.

Childhood represents the purest form of imagination.

Imagination transforms ordinary life into profound poetic experience.

Conclusion

William Wordsworth established imagination as the foundation of Romantic poetry. Through imagination, nature becomes a living presence, memory becomes creative, and childhood becomes a source of wisdom. His poetry demonstrates that imagination is not an escape from reality but a means of understanding the deeper significance of human existence. The continuing relevance of Wordsworth's poetry lies in its ability to inspire readers to rediscover harmony between humanity, nature, and the inner self.

References (MLA 9th Edition)

1. Lyrical Ballads. By William Wordsworth and Samuel Taylor Coleridge.

2. The Prelude. Edited by Jonathan Wordsworth, Penguin Classics.

3. The Norton Anthology of English Literature.

4. M. H. Abrams. The Mirror and the Lamp.

5. René Wellek. A History of Modern Criticism.

6. David Perkins. English Romantic Writers.

કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણ

Dr.Urvashiben H Patel
(Assistant Professor)
Subject: Sanskrit
Shree K.R.Katara Arts College ,Shamlaji
Email ID: upruchit@gmail.com

*** સારાંશ (Abstract):**

શિક્ષણ માનવ જીવનના સર્વાંગી વિકાસ માટે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ સાધન છે. આજના વૈજ્ઞાનિક અને ટેક્નોલોજી યુગમાં શિક્ષણ માત્ર પુસ્તકી જ્ઞાન પૂરતું મર્યાદિત નથી પરંતુ જીવનમૂલ્યો, સર્જનાત્મકતા અને સામાજિક સમજણના વિકાસ માટે પણ આવશ્યક છે. આ સંદર્ભમાં કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણ ખૂબ મહત્વ ધરાવે છે. કલા અને સંસ્કૃતિ વ્યક્તિના ભાવનાત્મક, સામાજિક અને સર્જનાત્મક વિકાસને પ્રોત્સાહિત કરે છે. સંગીત, નૃત્ય, ચિત્રકલા, નાટ્યકલા, લોકસાહિત્ય અને પરંપરાગત કલા-રૂપો દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ વધુ રસપ્રદ અને અનુભૂતિમય બને છે.

આ સંશોધન પેપરમાં કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણનો અર્થ, તેની આવશ્યકતા, શિક્ષણમાં તેનો ઉપયોગ, તેના લાભો અને તેની સામે રહેલી પડકારોનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ અભ્યાસનો મુખ્ય ઉદ્દેશ શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં કલા અને સંસ્કૃતિના સમાવેશ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના સર્વાંગી વિકાસને સમજવાનો છે.

1. પરિચય (Introduction)

ભારત જેવા વૈવિધ્યસભર દેશોમાં કલા અને સંસ્કૃતિનું વિશેષ મહત્વ છે. ભારતની સંસ્કૃતિ હજારો વર્ષોથી સંગીત, નૃત્ય, શિલ્પકલા, લોકગીત, લોકનૃત્ય અને લોકપરંપરાઓથી સમૃદ્ધ રહી છે. આ તમામ કલા-રૂપો આપણા સમાજના મૂલ્યો, પરંપરા અને જીવનશૈલીને પ્રતિબિંબિત કરે છે.

શિક્ષણનો મુખ્ય હેતુ માત્ર માહિતી આપવાનો નથી પરંતુ વ્યક્તિના વ્યક્તિત્વનો વિકાસ કરવાનો છે. જો શિક્ષણમાં કલા અને સંસ્કૃતિનો સમાવેશ કરવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીઓમાં સર્જનાત્મકતા, આત્મવિશ્વાસ, સંવેદનશીલતા અને સામાજિક જવાબદારી જેવા ગુણો વિકસે છે.

નવી શિક્ષણ નીતિ 2020 (NEP 2020) પણ શિક્ષણમાં કલા અને સંસ્કૃતિના સમાવેશને મહત્વ આપે છે. આ નીતિ અનુસાર શિક્ષણમાં "Art Integrated Learning" અને "Experiential Learning" પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

તેથી આજના સમયમાં કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણ અત્યંત પ્રાસંગિક અને જરૂરી બની ગયું છે.

2. કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણનો અર્થ

કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણ એટલે શિક્ષણની પ્રક્રિયામાં વિવિધ કલા-રૂપો અને સાંસ્કૃતિક પરંપરાઓનો ઉપયોગ કરીને વિદ્યાર્થીઓને શીખવવાની પદ્ધતિ.

આ પદ્ધતિમાં શિક્ષણ માત્ર પાઠ્યપુસ્તક સુધી મર્યાદિત રહેતું નથી પરંતુ સર્જનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા શીખવામાં આવે છે.

ઉદાહરણ તરીકે:

ચિત્રકલા દ્વારા ઈતિહાસના પ્રસંગોને સમજાવવું

નાટક દ્વારા સામાજિક વિષયો સમજાવવું

સંગીત દ્વારા ભાષા શીખવવી

લોકનૃત્ય દ્વારા પ્રદેશની સંસ્કૃતિ સમજાવવી

આ રીતે કલા શિક્ષણને જીવંત અને રસપ્રદ બનાવે છે.

3. કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણના ઉદ્દેશો:

- વિદ્યાર્થીઓમાં સર્જનાત્મકતા અને કલ્પનાશક્તિ વિકસાવવી
- ભારતીય સંસ્કૃતિ અને પરંપરાનો પરિચય કરાવવો
- શિક્ષણને રસપ્રદ અને પ્રયોગાત્મક બનાવવું
- ભાવનાત્મક અને સામાજિક વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવું
- વિદ્યાર્થીઓમાં આત્મવિશ્વાસ અને અભિવ્યક્તિની ક્ષમતા વિકસાવવી
- ટીમવર્ક અને સહકારની ભાવના વિકસાવવી

4. શિક્ષણમાં કલા અને સંસ્કૃતિનો ઉપયોગ:

શિક્ષણમાં કલા અને સંસ્કૃતિનો વિવિધ રીતે ઉપયોગ કરી શકાય છે.

1. સંગીત

સંગીત દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં એકાગ્રતા અને સ્મરણશક્તિ વધે છે. ગીતો દ્વારા ભાષા

અને મૂલ્યો સરળતાથી શીખવી શકાય છે.

2. નાટ્યકલા

નાટક દ્વારા ઇતિહાસ, સામાજિક મુદ્દા અને નૈતિક મૂલ્યો સરળતાથી સમજાવી શકાય છે.

3. ચિત્રકલા

ચિત્રકલા વિદ્યાર્થીઓની સર્જનાત્મકતા વધારવામાં મદદરૂપ બને છે.

4. લોકકલા

લોકગીત, લોકનૃત્ય અને લોકકથાઓ દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને પોતાની સંસ્કૃતિ વિશે જાણકારી મળે છે.

5. હસ્તકલા

હસ્તકલા દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં સર્જનાત્મકતા અને કૌશલ્ય વિકસે છે.

5. કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણના લાભો

કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણના ઘણા લાભો છે.

1. સર્જનાત્મકતા વિકસે છે

કલા વિદ્યાર્થીઓમાં નવી રીતે વિચારવાની ક્ષમતા વિકસાવે છે.

2. શિક્ષણ રસપ્રદ બને છે

કલા દ્વારા શિક્ષણ વધુ જીવંત અને રસપ્રદ બને છે.

3. આત્મવિશ્વાસ વધે છે

નાટક, સંગીત અને નૃત્ય જેવી પ્રવૃત્તિઓ વિદ્યાર્થીઓમાં આત્મવિશ્વાસ વધારે છે.

4. સંસ્કૃતિનો સંરક્ષણ

આ પ્રકારનું શિક્ષણ ભારતીય સંસ્કૃતિ અને પરંપરાનું સંરક્ષણ કરવામાં મદદ કરે છે.

5. સર્વાંગી વિકાસ

કલા માનસિક, ભાવનાત્મક અને સામાજિક વિકાસમાં મદદરૂપ બને છે.

6. કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણના પડકારો

આ પ્રકારના શિક્ષણને અમલમાં મૂકવામાં કેટલાક પડકારો પણ છે.

શિક્ષકોમાં તાલીમનો અભાવ

શાળાઓમાં પૂરતી સુવિધાઓનો અભાવ

પરીક્ષા કેન્દ્રિત શિક્ષણ પદ્ધતિ

કલા વિષયને ઓછું મહત્વ આપવામાં આવે છે

સમય અને સાધનોની અછત

7. પડકારો માટેના ઉપાયો

આ પડકારોને દૂર કરવા માટે કેટલાક પગલાં લઈ શકાય છે.

શિક્ષકોને કલા આધારિત શિક્ષણ માટે તાલીમ આપવી

શાળાઓમાં કલા પ્રવૃત્તિઓ માટે જરૂરી સાધનો ઉપલબ્ધ કરાવવો

પાઠ્યક્રમમાં કલા અને સંસ્કૃતિને વધુ સ્થાન આપવું

સ્થાનિક કલા અને લોકસંસ્કૃતિને શિક્ષણમાં સમાવવી

વિદ્યાર્થીઓને પ્રોજેક્ટ અને પ્રયોગાત્મક અભ્યાસ માટે પ્રોત્સાહિત કરવું

- નિષ્કર્ષ (Conclusion)

કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત શિક્ષણ શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે. આ પ્રકારનું શિક્ષણ વિદ્યાર્થીઓમાં સર્જનાત્મકતા, સંવેદનશીલતા અને સામાજિક જવાબદારી વિકસાવે છે.આજના સમયમાં જ્યાં શિક્ષણ વધુ સ્પર્ધાત્મક બની રહ્યું છે ત્યાં કલા અને સંસ્કૃતિ શિક્ષણને માનવીય બનાવે છે.શિક્ષણમાં કલા અને સંસ્કૃતિનો સમાવેશ કરવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીઓ માત્ર સારા વિદ્યાર્થી જ નહીં પરંતુ સારા નાગરિક પણ બની શકે છે.આથી શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં કલા અને સંસ્કૃતિ આધારિત અભિગમ અપનાવવો અત્યંત આવશ્યક છે.

સંદર્ભ (References)

National Education Policy (2020), Ministry of Education, Government of India.

Eisner, E. (2002). The Arts and the Creation of Mind. Yale University Press.

UNESCO (2006). Road Map for Arts Education.

NCERT (2015). Art Integrated Learning Guidelines.

Gupta, S. (2018). Art Education in Schools. New Delhi.

સનાતન સંસ્કૃતિના મુખ્ય પ્રતીકો

ડૉ.સંજયકુમાર ન.પંડ્યા
શ્રી કે.આર.કટારા આર્ટ્સ કૉલેજ
મુ.શામળાજી તા.ભિલોડા,જિ.અરવલ્લી

સંસ્કૃતિ એટ્લે માનવીને જંગલી અવસ્થામાંથી સભ્ય,સુસંસ્કૃત અવસ્થા સુધીનું ઘડતર,વિદ્વાનોની વ્યાખ્યામાં ન પડીએ તો સંસ્કૃતિ એટ્લે માનવ કલ્યાણના મૂળભૂત મૂલ્યોવાળી વિચારધારા જે સહજ રીતે માનવીના વારસામાં પરંપરાગત ઉતરી આવે અથવા સંસ્કૃતિ એટલે જીવન જીવવાની રીત,જગતની ચૈતન્ય સૃષ્ટિમાં બીજા પ્રાણીઓ કરતાં મનુષ્ય બે રીતે જુદો પડે છે.તેની બુદ્ધિ અને તેનો સામાજિક વારસો.સામાજિક વારસો એ સંસ્કૃતિની મુખ્ય ચાવી છે.આ સામાજિક વારસાની વહેચણી ભાષાને આભારી છે. પોતાના વિચારો વ્યક્ત કરવા માનવીએ ભાષાનું સર્જન કર્યું.તેમાં સતત સુધારો કરતો રહ્યો.સંસ્કૃતિના ઘડતર માટે વિચાર અને વિવેક બે બાબતો મહત્વની છે.'સંસ્કૃતિ'શબ્દ सम् +कृ ધાતુ પરથી ઉતર્યો છે.સંસ્કાર પરથી ઉતરેલો શબ્દ છે.સંસ્કૃતિ એટલે સંસ્કારોની ગઠડી અનેક સંસ્કારોનો સંચય અને પરંપરાનું વિશાળ સ્વરૂપ એટલે સંસ્કૃતિ.

આ સંસ્કૃતિ કેટલાય મજબૂત આધાર સ્તંભોથી સદીઓથી રક્ષાયેલી છે. તેમનો એક સ્તંભ એટલે પ્રતીકો.આ પ્રતીક એટલે શબ્દોની ગેરહાજરીમાં વિચારો વ્યક્ત કરવાની સુવિધા. પ્રતીક એ મૌનની ભાષા છે,તો શાંતિનું સંગીત છે. પ્રતીક સંસ્કૃતિના મહિમાનું મૌન ગીત પણ છે ને સંગીત પણ છે.આવા સનાતન પ્રતીકો એ હિન્દુ ધર્મની શોભા-સભ્યતા-વિરાસત છે.

પ્રતીકો એટલે સિંધુને બિંદુમાં સમાવવાની કળા અથવા ગાગરમાં સાગર સમાવવાની સમજ અને ક્ષમતા,બીજી રીતે કહીએ તો,પ્રતીક એટલે શબ્દોની ગેરહાજરીમાં વિચારોને વ્યક્ત કરવાનું વિજ્ઞાન. ભારતીય પરંપરામાં જેટલા પણ પ્રતીકો,ધર્મ ચિન્હો અને શુભાંકોનું નિર્માણ થયું છે,એ સમગ્ર પ્રકૃતિ,ધર્મ અને વિજ્ઞાનના સમન્વયથી થયેલું છે.

પશ્ચિમી સંસ્કૃતિના આક્રમણ આજની યુવા પેઢીમાં અધિક જોવા મળે છે. તેથી

ભારતીય આચાર,વિચાર અને સભ્યતાને ખૂબ ઝડપથી ભૂલવા લાગી છે.તે આપણા સહુ માટે ચિતા-આત્મખોજ- પડકારનો વિષય બને છે.આ પેઢીને સમજાવવું પડશે કે ભારતીય સંસ્કૃતિ એટ્લે વિચારધારા અથવા વિચાર પ્રણાલી (way of Thinking),જીવન પ્રણાલી (Way of Life),ભક્તિ પ્રણાલી (Way of worship).આ ત્રણેયનું એકસાથે જો પ્રતિનિધિત્વ થતું હોય તો તે પ્રતીકો દ્વારા થાય છે.પ્રતીકોમાં બુદ્ધિનો વૈભવ,પરંપરાનો પડઘો,સનાતનનું સંગીત,શ્રદ્ધાનો પરચમ આ પ્રતીકોમાં સમાયેલું છે.આજે આ સનાતન એવા પાંચ પ્રતીકો પાછળનું મનોવિજ્ઞાન સમજવાનો યત્ન કરીએ.

1. સ્વસ્તિક

સ્વસ્તિક એટલે શુભ કે મંગળ કરવાવાળું કોઈ પરમ અસ્તિત્વ કે સત્તા. આમ સ્વસ્તિક કોઈ જાતિ,સમુદાય કે વ્યક્તિનું પ્રતિનિધિત્વ નથી પણ સંપૂર્ણ વિશ્વ કલ્યાણની ભાવનાનું પ્રતીક છે. આમ સ્વસ્તિકમાંથી ' વસુધૈવ કુટુમ્બકમ' ની ભાવના પ્રગટ થાય છે. ભારતીય પરંપરા અનુસાર સ્વસ્તિક વાચન વિના કોઈ પણ શુભ કાર્ય કરવામાં આવતું નથી.યજ્ઞ,ધર્મકાર્ય,નવા કાર્યની શરૂઆત,નૂતન પ્રવેશ પહેલા સ્વસ્તિકનું પ્રતીક અંકિત કરવામાં આવે છે.

આ સ્વસ્તિકમાં રહેલી ચાર ભુજા વિવિધ તત્ત્વોનું સૂચન કરે છે.પ્રથમ ચાર દિશાઓ,તેવી જ રીતે ચાર યુગ,ચાર વેદો,ચાર આશ્રમોનું પ્રતિનિધિ કરે છે.

સિદ્ધાંત સાર ગ્રંથ અનુસાર સ્વસ્તિક બ્રમાંડનું પ્રતીક માનવામાં આવે છે.તેના મધ્ય ભાગને ભગવાન વિષ્ણુ કમળ,નાભી અને રેખાઓને બ્રહ્માજીના ચાર મુખ,ચાર હાથ અને ચાર વેદનું પ્રતીક માનવામાં આવ્યું છે.સ્વસ્તિકમાંથી આપણને ખૂબ જ સકારાત્મક ઉર્જા પ્રાપ્ત થાય છે.

અમરકોશમાં જણાવ્યું છે કે 'સ્વસ્તિક સર્વતોઋદ્ધ' અર્થાત બધી દિશામાંથી સૌનું કલ્યાણ થાવ.વ્યક્તિગત આસ્થાને જીવંત રાખવા માટેના ચિન્હોને સ્વસ્તિકમાં દર્શાવ્યા છે.વાલ્મિકી કૃત રામાયણમાં પણ અયોધ્યાના ધ્વજમાં સ્વસ્તિકનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે.હિન્દુ સનાતન ધર્મ ઉપરાંત બૌદ્ધ,જૈન,નાઝી,યુરોપીયન અને અમેરિકન પ્રજાએ પણ સ્વાતિકનું મહત્ત્વ સ્વીકાર્યું છે.જૈન તીર્થંકરોના ચોવીસ લક્ષણોમાં એક લક્ષણ એટલે સ્વસ્તિક.

4000 વર્ષ પૂર્વેની સિંધુ ઘાટીના ખોદકામ સમયે પણ સ્વસ્તિકના ચિહ્ન પથ્થરો ઉપર અંકિત કરેલા મળી આવ્યા હતાં. હડપ્પા સભ્યતાના લોકોનો વેપારી સંબંધ તે વખતે ઈરાન સાથે હતો.ઈરાનના જેદ આવેસ્તામાં પણ સૂર્ય ઉપાસનાનું ખૂબ મહત્વ હતું. પ્રાચીન ફારસમાં સ્વસ્તિક પૂજાને સૂર્ય ઉપાસના માનવમાં આવતી હતી. એક અભ્યાસ મુજબ જર્મનીમાં સ્વસ્તિક ચિહ્ન વાપરવામાં આવતું હતું. પ્રાગૈતિહાસિક યુગમાં આદિમાનવ નિર્મિત ગુફાના ચિત્રોમાં પણ સ્વસ્તિકના ચિહ્નો મળી આવ્યા હતાં. તે ઉપરાંત સમ્રાટ અશોક દ્વારા કોતરાવેલા ભૈગઢ શિલાલેખોમાં અને અનેક અભિલેખોમાં નાગાર્જુન,કોંડ,કેસનાપલ્લી વગેરે સ્થાને રહેલા ભગવાન બુદ્ધની મૂર્તિમાં પણ સ્વસ્તિક દર્શાવેલ છે.તેવી જ રીતે બ્રાહ્મીલીપીમાં ‘ક’ને સ્વસ્તિકની આકૃતિમાં જ લખવામાં આવે છે.

એક સંશોધન પ્રમાણે જર્મન અને સંસ્કૃત ભાષામાં ઘણી બધી સમાનતા છે. શોધકર્તાઓએ એમ માન્યું હતું કે ભારતીય અને જર્મન બંનેના પૂર્વજો પણ એક જ રહ્યા હશે. કારણકે આ બંને ભાષાઓમાં પણ ઘણી સમાનતા જોવા મળી છે. તેમણે જ કદાચ દેવતાઓ જેવી વીર નશ્લ (જાતિ) પેદા કરવાની પરીકલ્પના કરી હતી. તે સમયે સ્વસ્તિક ચિહ્ન આર્યના પ્રતીક તરીકે જાણીતું બન્યું હતું. આર્ય પ્રજા સ્વસ્તિકને પોતાના ગૌરવશાળી ચિહ્ન તરીકે ઓળખતી હતી.

યુદ્ધ સમાપ્તિ પછી જર્મનીમાં સ્વસ્તિક ઉપર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો હતો. વર્ષ 2007 માં આખા યુરોપ ઉપર સ્વસ્તિકના પવિત્ર ચિહ્ન ઉપર પ્રતિબંધ લગાવવાનો નિષ્ફળ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો. આમ,સ્વસ્તિકના મૂળ યુરોપમાં પહેલીથી જ મજબૂત છે.

નાઝીઓની પણ પહેલા અમેરિકાની સેનાએ પહેલા વિશ્વ યુદ્ધમાં સ્વસ્તિકના ચિહ્ન્નનો ઉપયોગ કર્યો હતો.તેવી જ રીતે બ્રિટેનની વાયુસેનાના લડાકુ વિમાનો પર 1939 સુધી સ્વસ્તિકનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો.

પ્રાચીન ગ્રીસના લોકો પણ સ્વસ્તિકનો ખૂબ જ ઉપયોગ કરતાં હતા. પશ્ચિમ યુરોપમાં બાલ્ટિકથી બાલ્કન સુધી સ્વસ્તિકનો ઉપયોગ થતો હજારો વર્ષથી જોવા મળ્યો છે. યુરોપના પૂર્વીય ભાગમાં આવેલ યુક્રેનમાં એક નેશનલ મ્યુઝિયમ આવેલું છે. આ મ્યુઝિયમમાં અનેક પ્રકારના સ્વસ્તિક જોવા મળે છે. જે પ્રતિમાઓ 15

હજાર વર્ષ જૂના હોવાનું પુરાતત્વ વિભાગ માને છે. આ જોતા એમ માનવું પડે કે ફક્ત ભારત જ નહિ પણ વિશ્વના ખૂણે ખૂણે વસેલી અનેક સભ્યતા અને પ્રજા એ સ્વસ્તિકના ચિહ્નને ઉર્જા સ્ત્રોત તરીકે સ્વીકાર કરી તેની તેની પૂજા અને મહત્વ સ્વીકારેલ છે. એક ખાસ ધ્યાનાર્ષક વાત એવી છે કે સર્વત્ર જગ્યાએ સ્વસ્તિકનો રંગ લાલ જ રાખવામાં આવે છે. કારણ કે લાલ રંગ શૌર્ય અને વિજયનું પ્રતીક છે. લાલ રંગ પ્રેમ ,રોમાંચ અને સાહસનું પ્રતીક છે. ભારતીય સનાતન સંસ્કૃતિમાં લાલ રંગનું અનેરું મહત્વ અને ઉપયોગ થતો જોવા મળે છે.

દરેક માંગલિક કાર્યોમાં સિંદૂર,કુમકુમ કે રોલીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. વૈજ્ઞાનિક અભિગમ અનુસાર લાલ રંગ વ્યક્તિના શારીરિક અને માનસિક સ્તરને સીધુ પ્રભાવિત કરે છે. આ રંગ શક્તિનું પણ પ્રતીક છે. સૂર્યમાલામાં રહેલો મંગળ ગ્રહ પણ લાલ છે. મંગળને ગ્રહોના સેનાપતિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. માટે જ કદાચ સ્વસ્તિક બનાવવાવાળા આપના જ પૂર્વજો એ લાલ રંગને જ પસંદ કર્યો હશે.

ધોરણ-9નાં હિન્દી વ્યાકરણનાં અધ્યાપનમાં આગમન પદ્ધતિ અને નિગમન પદ્ધતિની અસરકારકતા

Effectiveness of the Inductive Method and Deductive Method in Hindi Grammar for Class 9

ડો. મીના હરદાસભાઈ રાઠોડ,
આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર,
આણંદ એજ્યુકેશન કોલેજ, આણંદ, ગુજરાત

સારાંશ: પ્રસ્તુત અભ્યાસ પેપરમાં અભ્યાસક દ્વારા હિન્દી વ્યાકરણ અધ્યાપનમાં સમૂહ-1 અને સમૂહ-2 ને અલગ-અલગ પદ્ધતિ એટલે કે આગમન પદ્ધતિ અને નિગમન પદ્ધતિના ઉપયોગથી ધોરણ-9 નાં વિદ્યાર્થીઓને વ્યાકરણ શીખવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. અભ્યાસના હેતુઓ આ મુજબ હતા.**1.**ધોરણ-9નાં વિદ્યાર્થીઓની હિન્દી વ્યાકરણના સમાસ એકમના સંદર્ભમાં આગમન પદ્ધતિથી અધ્યયન બાદ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર અસર તપાસવી.2. ધોરણ-9નાં વિદ્યાર્થીઓની હિન્દી વ્યાકરણના સમાસ એકમના સંદર્ભમાં આગમન પદ્ધતિથી અધ્યયન બાદ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર અસર જાતિને ધ્યાને લઈ તપાસવી.3. ધોરણ-9નાં વિદ્યાર્થીઓની હિન્દી વ્યાકરણના સમાસ એકમના સંદર્ભમાં નિગમન પદ્ધતિથી અધ્યયન બાદ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર અસર તપાસવી.4. ધોરણ-9નાં વિદ્યાર્થીઓની હિન્દી વ્યાકરણના સમાસ એકમના સંદર્ભમાં નિગમન પદ્ધતિથી અધ્યયન બાદ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર અસર જાતિને ધ્યાને લઈ તપાસવી. માહિતી પૃથક્કરણ માટે અભ્યાસકે સરાસરી, પ્રમાણિત વિચલન અને ટી-મૂલ્ય જેવી અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિની મદદથી ગણતરી કરી હતી. અભ્યાસના તારણો આ મુજબ હતાં: 1. ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે તફાવત જોવા મળતો નથી. *૪ઈ* ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથના કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે તફાવત જોવા મળતો નથી. 3.ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. 4. ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે. 5. ધોરણ 9માં નિગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી. 6. ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી. 7.ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો: ધોરણ-9, હિન્દી વ્યાકરણ, આગમન પદ્ધતિ, નિગમન પદ્ધતિ

1. પ્રસ્તાવના

ભાષા એ પ્રત્યાયનનું અગત્યનું અંગ છે. વ્યાકરણ એ ભાષાનો પાયો છે. ભાષા એ સાધ્ય છે જ્યારે વ્યાકરણ એ સાધન છે. વ્યાકરણ ભાષાને બળ પુરું પાડે છે. દરેક વ્યક્તિને પોતાની ભાષાના વ્યાકરણનું જ્ઞાન હોવું જ જોઈએ. વર્તમાન સમયમાં વિદ્યાર્થીઓ વ્યાકરણ શિક્ષણ તરફ ઉદાસીન વલણ ધરાવતા જોવા મળે છે. તેમને વ્યાકરણ શિક્ષણમાં રૂચિ નથી. આ પરિસ્થિતિમાં જો શિક્ષક વ્યાકરણ શીખવતી વખતે નવી નવી પદ્ધતિઓનો અસરકારક ઉપયોગ કરે તો વિદ્યાર્થીઓની રૂચિ વ્યાકરણ શિક્ષણમાં વધારી શકાય છે.

2. સમસ્યા વિધાન

પ્રસ્તુત અભ્યાસ પેપરમાં અભ્યાસક દ્વારા હિન્દી વ્યાકરણ અધ્યાપનમાં સમૂહ-1 અને સમૂહ-2 ને અલગ-અલગ પદ્ધતિ એટલે કે આગમન પદ્ધતિ અને નિગમન પદ્ધતિના ઉપયોગથી ધોરણ-9 નાં વિદ્યાર્થીઓને વ્યાકરણ શીખવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો તેમજ આ પદ્ધતિની અસરકારકતા જાણવા સમસ્યા વિધાનની રચના નીચે મુજબ કરી હતી:

ધોરણ૯નાં હિન્દી વ્યાકરણનાં અધ્યાપનમાં આગમન પદ્ધતિ અને નિગમન પદ્ધતિની અસરકારકતા

3. અભ્યાસના હેતુઓ

ધોરણ-9નાં વિદ્યાર્થીઓની હિન્દી વ્યાકરણના સમાસ એકમના સંદર્ભમાં આગમન પદ્ધતિથી અધ્યયન બાદ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર અસર તપાસવી.

ધોરણ-9નાં વિદ્યાર્થીઓની હિન્દી વ્યાકરણના સમાસ એકમના સંદર્ભમાં આગમન પદ્ધતિથી અધ્યયન બાદ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર અસર જાતિને ધ્યાને લઈ તપાસવી.

ધોરણ-9નાં વિદ્યાર્થીઓની હિન્દી વ્યાકરણના સમાસ એકમના સંદર્ભમાં નિગમન પદ્ધતિથી અધ્યયન બાદ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર અસર તપાસવી.

ધોરણ-9નાં વિદ્યાર્થીઓની હિન્દી વ્યાકરણના સમાસ એકમના સંદર્ભમાં નિગમન પદ્ધતિથી અધ્યયન બાદ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર અસર જાતિને ધ્યાને લઈ તપાસવી.

4. અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ

HO_1 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

HO_2 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

HO_3 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

HO_4 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં કુમારો અને આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

HO_5 નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

HO_6 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

HO_7 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથની કન્યાઓ અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

5. અભ્યાસના ચલ

અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ ચલો નીચે મુજબ દર્શાવી શકાય:

સ્વતંત્ર ચલ: આગમન પદ્ધતિ, નિગમન પદ્ધતિ

પરતંત્ર ચલ: શૈક્ષણિક સિદ્ધિ

પરિવર્તક કે ગૌણ સ્વતંત્ર ચલ: જાતિ: કુમાર, કન્યા

અંકુશિત ચલ: ધોરણ-9નાં વિદ્યાર્થી, ધોરણ-9 હિન્દી વ્યાકરણ

6. અભ્યાસ ક્ષેત્ર

પ્રસ્તુત અભ્યાસ હિન્દી વ્યાકરણ અધ્યાપન પર આધારિત હોવાથી પ્રસ્તુત અભ્યાસનું ક્ષેત્ર ભાષા શિક્ષણ કહી શકાય.

7. અભ્યાસની મર્યાદાઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસની મર્યાદાઓ નીચે મુજબ જણાવી શકાય:

-પ્રસ્તુત અભ્યાસ પેટલાદ તાલુકાની એક માધ્યમિક શાળા પૂરતો મર્યાદિત હતો.

-પ્રસ્તુત અભ્યાસ ગુજરાતી માધ્યમની શાળામાં દ્વિતીય ભાષા તરીકે હિન્દી ભણતા વિદ્યાર્થીઓ પૂરતો મર્યાદિત હતો.

-અભ્યાસમાં હિન્દી વ્યાકરણનાં એકમ તરીકે ફક્ત ‘સમાસ’ એકમનો જ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

8. સંશોધન પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત અભ્યાસ હિન્દી વ્યાકરણનાં વર્ગખંડ અધ્યાપન પર આધારિત હોવાથી તેમાં પ્રાયોગિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ થયો હતો. જેમાં યાદૃચ્છિક નિયમન જૂથ માત્ર ઉત્તર કસોટી યોજના પદ્ધતિનો ઉપયોગ થયો હતો. બે જૂથ યાદૃચ્છિક રીતે પસંદ કરી અભ્યાસ કાર્યક્રમને અંતે બંને જૂથને ઉત્તર કસોટી આપવામાં આવી. ત્યારબાદ બંને જૂથના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો મેળવવામાં આવ્યા.આ યોજનાને અર્ધ પ્રાયોગિક યોજના પણ કહે છે. આ એક વ્યવહારુ, પ્રાયોગિક અને સંખ્યાત્મક અભ્યાસ કહી શકાય.

9. વ્યાપવિશ્વ અને નિદર્શ

પેટલાદ તાલુકાની ગુજરાતી માધ્યમની માધ્યમિક શાળાઓમાં શૈક્ષણિક વર્ષ 2024-2025 દરમિયાન ધોરણ-9માં અભ્યાસ કરતા તમામ વિદ્યાર્થીઓ પ્રસ્તુત અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ હતાં. પેટલાદ તાલુકાની માધ્યમિક શાળાઓમાંથી શ્રી એન. એલ. પટેલ હાઈસ્કૂલ, સિંહોલની પસંદગી યાદૃચ્છિક રીતે કરાઈ હતી. આ સ્કૂલના ધોરણ 9નાં 60 વિદ્યાર્થીઓને નમૂનામાં સમાવાયા હતા. આ જૂથના બે સરખા ભાગ પાડી જૂથ-1 આગમન પદ્ધતિ માટે અને જૂથ-2 નિગમન પદ્ધતિ માટે અલગ તારવી કાર્યક્રમ હાથ ધરવામાં આવ્યો જે નીચે સારણી-1માં ઉપલબ્ધ છે.

સારણી-1 ચયનિત નમૂનાની વિગત

જૂથ	અધ્યાપન પદ્ધતિ	નમૂનાની સંખ્યા		કુલ
		કુમારો	કન્યાઓ	
1	આગમન પદ્ધતિ (પ્રયોગ-1)	17	13	30
2	નિગમન પદ્ધતિ (પ્રયોગ-2)	17	13	30
		34	26	60

10. ઉપકરણ

સંદર્ભ સાહિત્યના અભ્યાસથી કસોટીના પ્રાથમિક સ્વરૂપ વિશે માહિતી મેળવવામાં આવી. ત્યારબાદ ધોરણ 9નાં હિન્દી ભાષાના વ્યાકરણના સમાસ એકમના વિષયવસ્તુ આધારિત અધ્યાપનકાર્ય માટે છ દિવસના અધ્યાપન કાર્યક્રમની અને છેલ્લાં દિવસ માટે ઉત્તર કસોટીની રચના કરવામાં આવી. કસોટી 40 ગુણની હતી, જેમાં 25 હેતુલક્ષી પ્રશ્નો, 5 જોડકા અને 10 ટૂંક જવાબી પ્રશ્નો હતા. આ પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે 45 મિનિટનો સમય ફાળવવામાં આવ્યો હતો. 10 મિનિટ પૂર્વ સૂચના માટે અને છેલ્લે 5 મિનિટ ઉત્તરવહી પરત મેળવવા લેવામાં આવી.

11. માહિતી એકત્રીકરણ

માહિતી એકત્રીકરણ માટે શાળાના આચાર્યશ્રીની પૂર્વમંજૂરી મેળવી નીચે મુજબ અધ્યાપન કાર્યક્રમ હાથ ધરવામાં આવ્યો. જે નીચે સારણી-2માં દર્શાવેલ છે.

સારણી-2 બંને જૂથને અપાયેલી સારવાર

	આગમન પદ્ધતિ	નિગમન પદ્ધતિ
પ્રથમ દિવસ	સમાસપ્રવેશ અને ઉદાહરણ દ્વારા સમજૂતી	સમાસની વ્યાખ્યા સમજૂતી
બીજો દિવસ	સમાસની વ્યાખ્યા-પ્રકારો	સમાસની વ્યાખ્યા પરથી ઉદાહરણની સમજ, પ્રકારોની વ્યાખ્યા

ત્રીજો દિવસ	સમાસના પ્રકારોની ઉદાહરણ દ્વારા સમજ	સમાસના પ્રકારો તેમજ દ્વંદ્વ સમાસની વ્યાખ્યા, સમજ
ચોથો દિવસ	સમાસના પ્રકારોની વ્યાખ્યા, દ્વંદ્વ, તત્પુરૂષ ની ઉદાહરણ દ્વારા સમજ	સમાસની ઉદાહરણ દ્વારા સમજ
પાંચમો દિવસ	બહુવ્રીહિ સમાસ વ્યાખ્યા, દ્વિગુ સમાસ ઉદાહરણ દ્વારા સમજ	તત્પુરૂષ સમાસ અને તેના પ્રકારોની સમજ, વ્યાખ્યાની સમજ
છઠ્ઠો દિવસ	તમામ સમાસો અંગે વ્યાખ્યા તેમજ ઉદાહારણોનું પુનરાવર્તન	ઉપરોક્ત તમામ વ્યાખ્યાઓનું પુનરાવર્તન
સાતમો દિવસ	ઉત્તર કસોટી	ઉત્તર કસોટી

12. માહિતી પૃથક્કરણ

માહિતી પૃથક્કરણ માટે અભ્યાસકે સરાસરી, પ્રમાણિત વિચલન અને t-મૂલ્ય જેવી અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિની મદદથી ગણતરી કરી હતી.

13. ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી

નીચે મુજબ ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી કરી હતી, જેમાં સાર્થકતા 0.05 અને 0.01 કક્ષાએ ચકાસવામાં આવી હતી.

HO_1 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સારણી-3 આગમન પદ્ધતિ જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથના વિદ્યાર્થીઓની ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકની સરાસરી, પ્રમાણિત વિચલન અને t-મૂલ્ય દર્શાવતી સારણી

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા
આગમન પદ્ધતિ જૂથ	30	29.11	7.87	1.90	1.23	NS
નિગમન પદ્ધતિ જૂથ	30	26.78	6.00			

આગમન પદ્ધતિ જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથનાં વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી તેથી શૂન્ય ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થાય છે.

HO_2 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સારણી-4 આગમન પદ્ધતિ જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથના કુમારોની ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકની સરાસરી, પ્રમાણિત વિચલન અને t-મૂલ્ય દર્શાવતી સારણી

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા
આગમન પદ્ધતિ કુમાર જૂથ	17	26.76	8.15	2.43	0.15	NS
નિગમન પદ્ધતિ કુમાર જૂથ	17	26.41	5.81			

આગમન પદ્ધતિ જૂથના કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી તેથી શૂન્ય ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થાય છે.

HO_3 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સારણી-5 આગમન પદ્ધતિ જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકની સરાસરી, પ્રમાણિત વિચલન અને t-મૂલ્ય દર્શાવતી સારણી

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા
આગમન પદ્ધતિ કન્યા જૂથ	13	33.10	5.70	2.75	2.07	Sig. 0.05
નિગમન પદ્ધતિ કન્યા જૂથ	13	27.40	6.57			

આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે તેથી શૂન્ય ઉત્કલ્પનાનો અસ્વીકાર થાય છે.

HO_4 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં કુમારો અને આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સારણી-6 આગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓનાં ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકની સરાસરી, પ્રમાણિત વિચલન અને t-મૂલ્ય દર્શાવતી સારણી

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા
આગમન પદ્ધતિ કુમાર જૂથ	17	26.76	8.15	2.68	2.77	Sig. 0.05
આગમન પદ્ધતિ કન્યા જૂથ	13	33.10	5.70			

આગમન પદ્ધતિ જૂથના કુમારો અને આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે જેથી શૂન્ય ઉત્કલ્પનાનો અસ્વીકાર થાય છે.

HO_5 નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સારણી-7 નિગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓનાં ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકની સરાસરી, પ્રમાણિત વિચલન અને t-મૂલ્ય દર્શાવતી સારણી

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા
નિગમન પદ્ધતિ કુમાર જૂથ	17	26.41	5.81	2.51	0.39	NS
નિગમન પદ્ધતિ કન્યા જૂથ	13	27.40	6.57			

નિગમન પદ્ધતિ જૂથના કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી તેથી શૂન્ય ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થાય છે.

HO_6 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સારણી-8 આગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓનાં ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકની સરાસરી, પ્રમાણિત વિચલન અને t-મૂલ્ય દર્શાવતી સારણી

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા
આગમન પદ્ધતિ કુમાર જૂથ	17	26.76	8.15	2.87	0.22	NS
નિગમન પદ્ધતિ કન્યા જૂથ	13	27.40	6.57			

આગમન પદ્ધતિ જૂથના કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી તેથી શૂન્ય ઉત્કલ્પનાનો સ્વીકાર થાય છે.

HO_7 આગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથની કન્યાઓ અને નિગમન પદ્ધતિથી થતાં અધ્યાપન જૂથનાં કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સારણી-9 આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારોની ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકની સરાસરી, પ્રમાણિત વિચલન અને t-મૂલ્ય દર્શાવતી સારણી

જૂથ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણિત વિચલન	પ્રમાણભૂલ	t-મૂલ્ય	સાર્થકતા
આગમન પદ્ધતિ કન્યા જૂથ	13	33.10	5.70	2.29	2.92	Sig. 0.01
નિગમન પદ્ધતિ કુમાર જૂથ	17	26.41	5.81			

આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટીના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે તેથી શૂન્ય ઉત્કલ્પનાનો અસ્વીકાર થાય છે.

14. અભ્યાસના તારણો

1. ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે તફાવત જોવા મળતો નથી.
2. ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથના કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે તફાવત જોવા મળતો નથી.
3. ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે.
4. ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે.
5. ધોરણ 9માં નિગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
6. ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારો અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળતો નથી.
7. ધોરણ 9માં આગમન પદ્ધતિ જૂથની કન્યાઓ અને નિગમન પદ્ધતિ જૂથનાં કુમારોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કસોટી પરના સરેરાશ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળે છે.

સંદર્ભસૂચિ

શાહ, ડી.બી. (2004). શૈક્ષણિક સંશોધન. (પ્રથમ આવૃત્તિ). અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ

શુક્લ, સતીશપ્રકાશ એસ. (2010-11). શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન(પ્રથમ આવૃત્તિ). આગ્રા:અગ્રવાલ પ્રકાશન

શુક્લ, સતીશપ્રકાશ એસ. (2017). એક્સેલ અને પ્રદત્ત વિશ્લેષણ (દ્વિતીય આવૃત્તિ). અમદાવાદ:ક્ષિતી પબ્લિકેશન્સ

પટેલ,આર.એસ. (2009). શૈક્ષણિક સંશોધન માટે આંકડાશાસ્ત્રીય પદ્ધતિઓ. (દ્વિતીય આવૃત્તિ). અમદાવાદ: જય પબ્લીકેશન, ગુજરાત રાજ્ય

Research Genius E-Journal

PUBLISHED BY
http://www.hsccresearchejournal.org/

HEAD QUARTER
Shree H.S.Shah College Of Commerce, Modasa Dist- Arrvalli